

УДК 349.2

Кукурудза Іван Іванович

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри економічної
теорії, інноватики та міжнародної економіки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВИ, БІЗНЕСУ ТА НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Досліджено стан соціального партнерства держави, бізнесу та населення в Україні в умовах ринкової трансформації економіки; розкрито основні тенденції розвитку партнерських відносин по лінії держава – бізнес – населення; висвітлено набуті досягнення та втрачені можливості щодо зміцнення соціального партнерства та взаємодії зазначених суб'єктів партнерських відносин; аргументовано необхідність зміцнення партнерських відносин через більш повне і відповідальне виконання кожною стороною своїх обов'язків; підкреслено провідну роль держави у тріаді суб'єктів партнерських відносин; обґрунтовано необхідність вивчення і перенесення на національний ґрунт зарубіжного досвіду розвитку соціального партнерства; виявлено пряму залежність економічного розвитку від стану партнерських відносин між державою, бізнесом та населенням.

Ключові слова: соціальне партнерство, держава, бізнес, населення, зарубіжний досвід, економічний розвиток.

Постановка проблеми. До впровадження ринкових відносин в Україні, як і в інших республіках Радянського Союзу, соціальні питання вирішувалися, по-перше, державою, по-друге, державними підприємствами (що рівнозначно, державою) і, по-третє, колгоспами, соціальний аспект діяльності яких жорстко контролювався тою ж таки державою. Якщо сказати узагальнено, то соціальна сфера міста і села, району, області та країни в цілому перебувала де-факто в юрисдикції держави. Державні органи усіх рівнів влади в однаковій мірі відповідально ставились до вирішення соціальних питань міського та сільського населення працівників державного та недержавного сектору економіки.

З початком ринкової трансформації, в ході якої відбулися широкомасштабне роздержавлення і приватизація суспільної власності, нові господарські структури зняли з себе відповідальність за вирішення соціальних питань, скинувши їх на місцеві органи влади, а ці останні через суцільне безгрошів'я разом із центральними органами почали перекладати вирішення більшості соціальних питань населення на плечі самого цього населення: зайнятого і незайнятого.

І це в той час, коли зарубіжний досвід переконує, що в сучасних умовах країни з розвинутою ринковою економікою все активніше включаються у вирішення соціальних питань як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні держави в цілому та її структур на місцях. Таким чином, тема соціального партнерства держави, бізнесу та населення є достатньо актуальною.

Аналіз останніх публікацій. Чимало уваги цій темі приділяють як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед них: М. Білопольський, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, П. Єщенко, М. Зверяков, Т. Ковальчук, А. Мазаракі, П. Сорокін та багато інших. Однак сьогоднішні українські реалії вимагають подальших досліджень тих аспектів проблеми, які не знайшли достатнього висвітлення, особливо в українській економічній думці. Це передусім питання соціальної взаємодії держави, бізнесу та населення щодо прискорення економічного розвитку.

Метою нашого дослідження є виявлення чинників, які гальмують розвиток і підвищення ефективності соціального партнерства та взаємодії держави, бізнесу і населення задля спільної вигоди – активізації економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний і зарубіжний досвід дає підстави стверджувати, що при розгляді соціального партнерства держави, бізнесу та населення слід розрізняти відносини взаємодії між державою і бізнесом, між державою і населенням, між бізнесом і населенням, між державою і бізнесом, з одного боку, та населенням, з іншого боку. Тільки діючи таким чином, можна виявити особливості взаємодій між різними суб'єктами партнерських відносин у соціальній сфері.

Передусім українська держава подбала про розвиток соціального партнерства і взаємодії з бізнесом, оскільки саме вона, українська держава, стояла біля його витоків. Саме вона, як мати немовля, раз у раз підгодовувала його приватизаціями загальнонародних об'єктів, по-материнському захищала від чужого ока та розуму, здатних розпізнати в новонародженому класичний капіталістичний бізнес, з його ненажерливістю щодо прибутку та збагачення. Українська влада та підконтрольні їй засоби масової інформації (ЗМІ), а також значна частина науковців за майже тридцять років жодного разу не назвали створений в країні лад «капіталізмом», а все торочили і торочать нині про «соціально орієнтовану ринкову економіку». Тому треба віддати належне В. Януковичу за те, що серед посадовців він першим відмовився від евфемізму і назвав реальний український дикий капіталізм «диким капіталізмом». Як зазначав відомий польський вчений і політик Гж. Колодко, термін «капіталізм», як правило, не застосовують щодо ладу, який створюється на території Центрально-Східної Європи та колишнього Радянського Союзу, хоча капіталістична природа ринкової економіки очевидна [1, с. 45]. Евфемізми типу «соціально орієнтована ринкова економіка», «ринкова економіка» використовувалися і використовуються задля того, щоб не викликати спротиву населення. Якби реформатори і куплені ними ЗМІ сказали народу, що при новітній владі відбудеться розкрадання народного надбання високопосадовцями та господарниками, і що ці останні стануть мільйонерами та мільярдерами завдяки приватизації, то, думаємо, населення не виявляло б того схвалення ринкових перетворень, яке мало місце в Україні та інших постсоціалістичних країнах.

В дусі соціального партнерства держави та бізнесу в Україні вибудовувалися відносини не тільки на старті ринкових перетворень і не тільки тодішніми можновладцями. Якщо керівництво країни 90-х років створило умови для відродження приватного бізнесу, то усі наступні високо- посадовці в центрі і на місцях докладали і докладають чимало зусиль для забезпечення йому надвисоких прибутків. Коли в свій час в країні появилися перші мільйонери, і це декого дивувало, то сьогодні мільйонери та мільярдери появляються, як гриби після теплого дощу, і ніхто не дивується, адже всі розуміють, що все це – результат соціального партнерства влади (держави) та бізнесу.

Зрозуміло, що нині влада не може підгодовувати приватний бізнес новими приватизаціями, оскільки в країні вже майже все приватизували («прихватували»), а за ті декілька ключових об'єктів, які ще не приватизовані, ведеться не те, що гостра конкурентна боротьба, – а смертельна битва між високопосадовцями (по сумісництву бізнесменами) і акулами бізнесу. Про такі баталії красномовно свідчить возня навколо Одеського припортового заводу. Але такі випадки поодинокі, оскільки, як уже зазначалося, вкрай мало об'єктів, за які можна було б вести боротьбу. Та й влада і бізнес в цілому розуміють, що питання їхнього життя і смерті цілком залежать від їхньої соціальної взаємодії. Тому й кожна із сторін шукає нові форми та методи посилення соціальної взаємодії. До розряду таких відноситься спочатку обмеження контролю за діяльністю бізнесу, а потім – і цілковите скасування його (контролю). Безконтрольність з боку держави для бізнесу обертається захмарними прибутками, адже з переходом до ринку приватний бізнес через підвищення цін забезпечує собі прибутковість на рівні 100-1000%. Висока прибутковість бізнесу вигідна і для держави, оскільки з більших прибутків навіть при лінійній системі оподаткування до державного бюджету надходять більші обсяги податків. Це, по-перше. А по-друге, з більших прибутків бізнесмени, аби зберегти

статус-кво, можуть виділяти і, як переконає нинішня українська реальність, виділяють більші суми на корупційні дії: задобрювання високопосадовців через систему прямого хабарництва і так зване благодійництво. За підрахунками М. Білопольського, на хабарі чиновникам в Україні витрачається 5-10% додаткового продукту [2, с.6]. Виходить, соціальне партнерство держави і великого бізнесу взаємовигідне.

Заради високих прибутків для бізнесу уряд заборонив санепідемслужбі контролювати санітарні умови виробництва та зберігання продовольчої продукції. Найпершим наслідком такої заборони є сплеск масових отруєнь в закладах громадського харчування, в тому числі в шкільних їдальнях, Ми вже не говоримо про масові порушення санітарних вимог щодо зберігання та реалізації харчових продуктів у системі торгівлі. Сам прем'єр-міністр майже, на кожному засіданні Кабміну України виступає з погрозами на адресу контролюючих служб, аби ті не сміли перевіряти діяльність бізнесових структур. Мовляв, у Європі так. В Європі чи в США, можливо, й контроль за бізнесом не потрібний, оскільки там бізнесмен дорожить своїм добрим іменем і не стане реалізовувати неякісні вироби, особливо ті, що можуть загрожувати здоров'ю та життю покупців. А ось в наших умовах, де на кожному кроці споживачеві намагаються підсунути непотріб, такий контроль є необхідним.

А тепер про соціальні взаємодії держави та населення, до якого ми відносимо і представників малого та середнього бізнесу. Реформатори, а це передусім високопосадовці, пишалися і пишаються тим, що Захід визнав нашу економіку ринковою. Але ж ринкова економіка від природи є асоціальною, орієнтованою на негайне отримання високого прибутку при повному забутті та ігноруванні суспільних інтересів – доступності населення до науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо, – опікуватися якими і в значній мірі фінансувати має держава. «Лише вона, – наголошує Р. Грінберг, – здатна створити порядок, при якому працюючий підтримує безробітного, здоровий – хворого, молодий – старого. При радянській владі домінував... лозунг: «Раніше думай про Батьківщину, а потім про себе». А лозунг сьогоднішнього дня – «Думай тільки про себе» [3, с. 20]. Зрозуміло, що реалізація останнього не сприяє соціальній стабільності. Це з одного боку. З іншого, багатство держави, її оборонні міць і захист забезпечує ніхто інший, як населення. Виходить, у держави та населення є спільний інтерес до соціальної взаємодії, до соціального партнерства.

Розпочнемо з населення і спробуємо з'ясувати, за яким лозунгом воно живе сьогодні: першим чи другим. На наш погляд, незважаючи на те, що і держава, і підконтрольні їй ЗМІ спонукають кожного з нас думати тільки про себе, населення в переважній більшості випадків думає і про Батьківщину. Хіба не про це свідчить той факт, що сотні тисяч фахівців, які б могли легально працювати і мати в декілька разів вищі заробітки за кордоном (наприклад, у Польщі, Чехії та деяких інших країнах), воліють залишатися в Україні і в міру своїх сил рятувати її економіку, науку, освіту, культуру від тотального знищення? Хіба не про Батьківщину думають ті юнаки та дівчата, котрі, всупереч деструктивній політиці влади щодо села, намагаються його відродити, працюючи у важких умовах, терплячи від зруйнування інфраструктури і борючись із міськими спокусами, які щодня демонструє національне телебачення бездумними картинками про міську панянку та відсталу селянку. Хіба не про Батьківщину (українську державу) думає працююче населення, коли дозволяє державі у вигляді податків та зборів привласнювати 25-30% додаткового продукту, створеного важкою працею цього ж таки населення?

Як же держава реалізує свою частину соціального партнерства? За 30 років ринкових перетворень в Україні намагалися реалізувати понад 500 різноманітних програм і понад 50 реформ [2, с. 5], які могли б істотно вплинути на стан соціальної взаємодії держави та населення. Однією з таких програм була «Стратегія подолання бідності», затверджена Указом Президента України Л.Кучми від 15 серпня 2001 року. Визнавши, що за період ринкових перетворень реальна заробітна плата зменшилась у 3,8, а реальна пенсія – у 4 рази, і 70% працівників мали заробітну плату, нижчу від прожиткового

мінімуму, Стратегія передбачала заходи, реалізація яких повинна була забезпечити обсяги споживання матеріальних і духовних благ, достатні для відновлення фізичної та інтелектуальної здатності до праці [4, с. 10-11]. Про необхідність поліпшення індикаторів якості життя говорилося і в програмах діяльності багатьох наступних президентів та урядів, але всі вони виявилися неефективними, а в ряді випадків згубними для економіки та соціальної політики.

Певні кроки щодо реалізації партнерських зобов'язань у соціальній сфері містить Програма діяльності уряду В.Гройсмана. Однак внаслідок своєї безсистемності, вона, на наш погляд, видається не стільки конструктивною, спрямованою на посилення партнерської взаємодії держави та населення, скільки популістською, покликаною хоч чимось вберегти рейтинг нинішньої влади від останнього обвалу в умовах наближення виборчих перегонів. До такої думки підштовхує передусім встановлення нового рівня мінімальної заробітної плати. Ми не проти його підвищення, адже він був вкрай низьким і продовжує залишатися таким же, оскільки паралельно з підвищенням мінімалки до 3200 грн, пропорційно зросла вартість життя. Але ж згідно з чинним законодавством, будь-які зміни рівня мінімальної заробітної плати мають автоматично викликати перерахунок зарплат в усіх галузях народного господарства незалежно від типу власності підприємства. Заходи уряду В.Гройсмана щодо підвищення мінімалки проігнорували згадані норми чинного законодавства і спричинили колізії, при яких заробітна плата, скажімо, доктора філософії, що викладає в університеті, і зарплата прибиральниці без освіти майже однакові. Якщо таку зрівнялівку законсервувати на роки і десятиріччя, то в багатьох наших громадян може відпасти бажання здобувати будь-яку освіту, особливо за умов її платності. Але ж освіта відноситься до стратегічних питань економічної безпеки держави: нема освіти – нема науки, нема науки – нема високих технологій, а без останніх не вистояти в конкурентній боротьбі в глобалізованому світі.

Треба віддати належне Кабінету Міністрів України, який своєю Постановою від 16 листопада 2016 року №818 затвердив перелік робочих професій загальнодержавного значення, підготовка за якими буде фінансуватися з державного бюджету, в той час як підготовка кваліфікованих робочих кадрів за рештою професій має фінансуватися з місцевих бюджетів через регіональне замовлення. Реалізація згаданої Постанови дещо розширить соціальні взаємодії держави та населення і, безумовно, послужить розвитку економічного потенціалу країни.

До заслуг нинішньої влади не можна не віднести і прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо працевлаштування випускників» від 06 жовтня 2016 року № 1662-VIII, за яким право на першочергове зарахування до вищих медичних і педагогічних навчальних закладів за державним замовленням мають ті абітурієнти, які уклали угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищах міського типу. Крім того, таким випускникам держава забезпечить безоплатне користування житлом. Можна було б навести й інші факти, які свідчать про те, що у сфері освіти влада намагається діяти в напрямі розвитку соціальної взаємодії держави та населення.

Водночас ми не можемо не бачити й тих чинників, які негативно впливають на стан соціального партнерства держави та населення у сфері освіти. Найпершим з них є постійне недофінансування вищої освіти, що, з одного боку, таїть у собі небезпеку зменшення доступу до вищої освіти тих юнаків і дівчат, чиї батьки неспроможні платити за навчання, а з іншого – негативно позначається на якості підготовки кадрів, оскільки недофінансовується головним чином навчально-матеріальна база, без якої підготувати висококваліфікованого спеціаліста неможливо. Проте схоже, що такий стан національної вищої освіти цілком влаштовує нинішнє керівництво країни, адже, як показують результати наших досліджень, обсяги недофінансування університетів постійно зростають

і відповідно зростають суми, які вони намагаються отримати від фізичних та юридичних осіб за навчання контрактників.

На нашу думку, вітчизняна вища школа наближається до своєї «точки неповернення», пройшовши яку вона вже не зможе відродитися до того високого рівня, коли весь світ вважав її найкращою і прагнув багато що запозичити для себе. Країна стоїть на порозі втрати партнерських відносин між державою та населенням у сфері вищої освіти, оскільки все більше випускників переконуються в тому, що з їхніми дипломами ні в Україні, ні в закордонні у них нема перспективи знайти таке місце роботи, яке б забезпечувало можливість професійного та кар'єрного росту. Вихід з цієї ситуації, на думку багатьох юнаків та дівчат, може бути один: їхати на навчання у зарубіжні університети, після закінчення яких гарантовані і працевлаштування, і належна зарплата, і професійне та кар'єрне зростання.

Не кращий вихід знаходять і випускники вітчизняних університетів: будучи незатребуваними в Україні або ж не маючи гідної заробітної плати, вони масово виїжджають за кордон. За підрахунками міжнародних інституцій та вітчизняних вчених, сьогодні чисельність трудових мігрантів з України становить 6,5-7 млн. осіб. Найбільше їх в Росії та ЄС. Лише в Польщі їх працює один мільйон, а буде ще більше, оскільки уряд цієї країни готовий прийняти ще один мільйон українців. Про готовність прийняти трудових мігрантів з України заявили уряди Чехії, Угорщини та деяких інших країн. Причому міграційний процес все більше набуває системного характеру, адже в усіх регіонах України діють агенції, котрі вербують працівників для роботи за кордоном. Проведене нами дослідження, засвідчує, що майже 90% молодих мігрантів не має наміру повертатися в Україну, поки не зможе мати в ній зарплату не менше 20-26 тисяч гривень на місяць. А цього, як відомо, українське керівництво пересічним громадянам не обіцяє.

Поряд зі сферою вищої освіти все більше дає про себе знати загроза згорання партнерської взаємодії держави та населення у сфері науки. Остання, як і вища освіта постійно недофінансовується. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено на фінансування науки щороку виділяти з держбюджету не менше 1,7% валового внутрішнього продукту (ВВП). У 2016 році цей показник становив лише 0,16% ВВП [5, с.78]. Як зазначають фахівці, якщо на фінансування науки виділяти менше одного відсотка ВВП, то науки в країні не буде. І якщо по-чесному, то її і нема. Є лише імітація наукової діяльності. Її нинішній стан нагадує топку паровоза, вогонь в якій підтримується не стільки для того, щоб рухатися, скільки для того, аби котел не охолонув зовсім. Недофінансування науки стримує виробництво нових або удосконалених виробів, гальмує впровадження нових або удосконалених технологій, обмежує можливості щодо взаємодії держави та населення в галузі вирішення соціальних, виробничих, управлінських та інших питань життєдіяльності. Та чи не найбільше недофінансування двох споріднених галузей – вищої освіти та науки – шкодить розвитку інтеграційних процесів між ними. Вища школа повинна готувати для науки висококваліфіковані кадри, а наука має добувати й постачати вищій школі нові або удосконалені знання про природу та суспільство, без яких (знань) підготовка висококваліфікованих кадрів неможлива. В силу залежності цих двох сфер одна від одної більш відчутними стають ризики послаблення соціальної взаємодії держави, з одного боку, і працівників вищої освіти та науки – з іншого, а це означає зниження потенційних можливостей формування якісного людського капіталу, під яким, як відомо, розуміють запас знань, навичок та здібностей людини, які вона може використовувати у виробничих та споживчих цілях і які є джерелом становлення і розвитку соціально орієнтованої економіки.

Досить чутливою до стану соціального партнерства між державою та населенням є сфера охорони здоров'я. Якщо стан соціальної взаємодії у сфері освіти та науки безпосередньо зачіпає інтереси лише певної частини населення, то рівень партнерських відносин у сфері охорони здоров'я торкається кожного. На жаль, за період ринкових

перетворень, який фактично співпав з проголошенням незалежності, рівень партнерських відносин між державою і населенням настільки знизився, що можна говорити навіть про відсутність такого партнерства взагалі. Такий стан спричинено державою, а точніше, її численним керівництвом, яке систематично, з року в рік недофінансовувало і недофінансовує цю важливу соціальну галузь, гласно і негласно передає її в руки приватного бізнесу, а той через свою ненажерливість робить медичне обслуговування, навіть невідкладну медичну допомогу, недоступними для населення. Сьогодні, як колорадські жуки, множаться приватні аптеки з рівнем рентабельності до 1000 відсотків, приватні стоматологічні, офтальмологічні та інші медичні офіси, на конвеєр поставлено надання послуг у приватних діагностичних лабораторних офісах тощо. Функції державних лікувальних закладів де-факто зведено до функцій приватної установи: заплатиш лікареві – припише що і як приймати, купиш за захмарними цінами ліки для ін'єкцій – медсестра проін'єктує. Зрозуміло, що їй треба заплатити за кожну ін'єкцію. За рентгенівський знімок, узі, томографію та їм подібні обстеження – знову ж таки треба платити. Санітарка не допоможе хворому підвестися, якщо і їй не заплатять. Таке, якщо можна так сказати, лікування в державних медзакладах, на наш погляд, має собі за мету переконати населення в думці про неможливість високоякісного медичного обслуговування в державних лікувальних закладах, а отже, в необхідності відмови від нього й переходу до приватної або (що одне і те саме) до страхової медицини.

І що б не говорили нам нинішні правителі України про здійснювану ними реформу у сфері охорони здоров'я, вона (реформа) ще в більшій мірі зробить недоступною медичну допомогу для населення. Під гаслами про «звільнення від залишків тоталітарної системи в медицині» та під байками про необхідність оптимізації кількості лікарень та ліжко-місць приховується закриття дільничних лікарень в селищах та селах, згорання роботи фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАПів), зростання черг на госпіталізацію, віддалення центрів отримання кваліфікованої медичної допомоги на 50-80 кілометрів, без врахувань нинішніх проблем з транспортом. Мешканцям невеликих міст, селищ та сіл не залишається нічого іншого, як користуватися послугами так званих цілителів, екстрасенсів, гадалок та інших представників професій далекого середньовіччя. Така реформа, на наше глибоке переконання, обернеться подальшим зростанням смертності серед простого люду, а вона, як відомо, і без цього є доволі високою. Причому однією з причин того, що смертність в Україні вища народжуваності, є відсутність безоплатної медичної допомоги та надмірно високі ціни на ліки.

Про недоступність медичної допомоги для населення переконливо свідчить щоденне волення батьків про допомогу щодо порятунку життя їхніх дітей, але, крім фонду Р.Ахметова, волонтерів та знедолених та пограбованих простих громадян, на слізні прохання не відгукується. Схоже, владі байдуже, що в останні роки щороку майже 800 тисяч наших громадян помирає переважно від хвороб органів травлення та дихання, інфекційних хвороб. Десятки тисяч осіб гине внаслідок нещасних випадків на транспорті, отруєння алкоголем, самогубства і розгулу злочинців. Якщо тенденція до перевищення смертності над народжуваністю не буде подолана, то через 15-20 років нас уже буде не 52 мільйони, як це було на старті ринкових перетворень, і не 45 мільйонів, як маємо сьогодні, а лише 30-35 мільйонів. Ось таке воно, партнерство держави та населення в сфері охорони здоров'я. А нині до цього ще додалася політика. «Виписана з-за бугра» очільниця міністерства охорони здоров'я не інакше, як через свій високий «патріотизм» відмовилась від поставок ліків з Росії, а поставок з інших країн не налагодила. І люди через це мучаться, стають інвалідами, помирають. І про це не може не знати керівництво країни, адже ЗМІ про ці факти постійно говорять.

В умовах ринкової економіки, коли в руках приватного бізнесу опинилося майже 90% підприємств, вкрай важливо для суспільства в цілому і кожного мешканця України вибудувати ефективну систему партнерських відносин між бізнесом і найманими

працівниками, адже одні без одних не можуть ні існувати, ні розвиватися. Очевидно, саме через це кожна більш-менш солідна фірма на Заході не менш, ніж про зростання прибутків, дбає про розвиток і зміцнення соціальної взаємодії між партнерами: фірма забезпечує своїх працівників роботою, створює нові робочі місця, дбає про техніку безпеки та умови праці, час від часу підвищує заробітну плату, розвиває соціальну сферу, підтримує контакти і заохочує сім'ї працівників, широко використовує моральні стимули до праці тощо. У свою чергу, кожний працівник підвищує продуктивність праці, виявляє лояльність до фірми, дбає про її авторитет, розвиток і процвітання. І ще одна надзвичайно важлива риса західного бізнесу: жодна фірма не буде нарощувати свої прибутки до рівня, який спричинив би надмірне зростання розриву між ними та доходами працівників: етика бізнесу не дозволяє.

Хто обізнаний із принципами діяльності українського бізнесу, той, очевидно, погодиться з думкою, що вітчизняний бізнес програє західному по всіх перерахованих нами пунктах. Він живе одним днем, прагне отримати максимальний прибуток за будь-яку ціну і негайно. За підрахунками вчених, українські власники засобів виробництва після сплати податків і зборів державі та виплати бонусів менеджерам і хабарів чиновникам отримують 35-40% національного доходу, тоді як робітники, котрі безпосередньо створюють цей дохід, отримують лише 5-6% національного доходу [2, с.6]. Не треба бути великим знавцем економіки, щоб зрозуміти, що такий розподіл є несправедливим. На наш погляд, можна було б погодитися з пропозицією П.Нікітенка, який пропонує розподіл ВВП здійснювати за єдиними державними нормативами і принципами для всіх учасників виробництва, а саме: 33,3% ВВП – це податок, 33,3% - фонд оплати праці і стільки ж фонд розвитку виробництва, з якого половина йде на амортизацію, а друга половина на прибуток [6, с.25].

Зміцненню партнерських відносин бізнесу та населення могла б посприяти держава шляхом удосконалення системи перерозподілу національного доходу. Як відомо, країни з соціальною ринковою економікою саме через систему перерозподілу національного доходу забезпечують високі стандарти життя всім своїм громадянам. При цьому неабияку роль відіграє система прогресивного оподаткування доходів, за якою чим більші доходи, тим вищий відсоток податку. В Україні про необхідність запровадження такої системи оподаткування ведуть мову лише в період президентських та парламентських перегонів, а тому й маємо відповідні результати: у дохідній частині бюджету України прямі та непрямі податки з населення коливаються в межах 60%, а податки на прибуток юридичних осіб – у межах 15%. До речі, у доринковий період податки з населення становили лише 8-10% дохідної частини держбюджету.

Характерно, що серед тих, хто категорично проти запровадження прогресивної шкали податків є ті, хто помиляється, і ті, хто свідомо каже неправду. Якщо перші, пише Гж. Колодко, у своїй наївності в розумінні цієї проблеми просто помиляються, то інші свідомо кажуть неправду, аби платити менше податків [1, с.82].

Як зазначалося вище, окрему групу відносин взаємодії становлять відносини між державою і бізнесом, з одного боку, і населенням – з іншого. Навіть якщо не брати до уваги той факт, що українську державу по всій вертикалі влади представляють люди бізнесу (особливо олігархічного), то і тоді у нас достатньо підстав уважати, що між українською державою та українським бізнесом існує негласне партнерство щодо їхніх відносин з населенням. Держава і бізнес виступають єдиним фронтом, коли піднімають ціни на комунальні послуги, послуги транспорту, продовольчі та промислові товари, а також коли за допомогою приватизованих і державних ЗМІ готують населення до позитивного сприйняття тих чи інших чергових реформ і політичних рішень, які не завжди обертаються благом для населення. Влада і бізнес діють заодно і тоді, коли нарощують державний і гарантований борг України, адже його погашення так чи інакше ляже на плечі населення. Скажімо, на початок 2016 року державний і гарантований борг

становив 1,7 трильйона гривень, в той час, як доходи держбюджету очікувалися трохи більше 595 мільярдів гривень, а виплати по державному боргу мали бути майже на рівні половини дохідної частини держбюджету країни [7, с.7].

Виходячи з партнерства між державою та бізнесом щодо їх відносин до населення і враховуючи те, що високопосадовці в один і той же час є володарями бізнесу, а бізнесмени ходять в урядовцях і депутатах, відомий український політик Є. Марчук зазначає, що в Україні утвердилась влада політичних олігархів, владно-економічних кланів, корумпованої державної демократії та кримінальних авторитетів [8, с.74-76]. Тобто в країні відбулося злиття, зрощення сили олігархічного капіталу з силою держави з метою забезпечення високих прибутків новим власникам і таких же високих хабарів державним чиновникам. Саме через це в Україні кількість доларових мільярдів на 100 мільярдів доларів ВВП є більшою, ніж у країнах великої вісімки [7, с.6]. Шаленому збагаченню олігархів сприяє утримання на вкрай низькому рівні заробітної плати, адже у структурі витрат на одиницю продукції зарплата в Україні становить лише 8-9%, в той час, як в ЄС цей показник сягає 40-45% [9, с.90]. А це означає, що в нас паралельно існують низькі доходи та бідність переважної частини населення і багатство та розкіш новітніх власників великого капіталу. Але світовий та вітчизняний досвід переконують, що зростання нерівності в розподілі доходів обертається зниженням мікроекономічної ефективності, спадом виробництва та соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі [1, с.78]. З врахуванням цієї залежності можна безпомилково стверджувати, що, взявши курс на тримання зарплати на низькому рівні при одночасному згортанні виплат і пільг із суспільних фондів споживання, керівництво країни та власники засобів виробництва власноруч загальмували соціально-економічний розвиток України.

Саме через це вчені та окремі політики намагаються достукатись до високопосадовців і їхніх найближчих партнерів, аби вони, заради виведення економіки із затьяжного обвалу, не на словах, а насправді взялися долати надмірну нерівність у розподілі доходів. Спробуємо достукатися і ми, навіть знаючи, що більшість пропозицій вітчизняних вчених залишаються незатребуваними. Ми стоїмо на тому, що, як пише М. Білопольський, «в цей доленосний для країни час обов'язок кожного громадянина – пропонувати і, по можливості, реалізовувати пропозиції щодо виходу з кризи» [2, с.5]. Ми далекі від думки, що всі пропозиції однаково слухні і всі підлягають реалізації. Але влада повинна їх чути, аналізувати і приймати виважені рішення. Але для цього ті, хто уособлює державу та владу мають характеризуватися високою професійністю та компетентністю. Проте це вже інша тема, а нас із одвічного «Хто винен?» і «Що робити?» цікавить в даному випадку лише друге. В цьому зв'язку основними заходами стратегії зміцнення та розвитку відносин взаємодії держави, бізнесу та населення могли б бути наступні.

По-перше, держава повинна повернути собі статус головного гравця на економічному, соціальному, науково-технологічному та екологічному полі країни. Для цього необхідно переосмислити сутність і функції інституту держави в умовах переходу від нав'язаної Україні неоліберальної ринкової економіки до соціальної ринкової економіки. Економічний прагматизм переконує, що в умовах нинішнього статус-кво найменш болючим і найбільш реально можливим міг би бути перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки, яка характеризується постійною турботою держави та бізнесу про справедливий розподіл результатів зростання продуктивності праці та підвищення ефективності капіталу, розвитком підприємництва та посиленням його соціальної відповідальності, зростанням уваги до екологічних, науково-технологічних та культурних аспектів розвитку. При цьому необхідно істотно зменшити управлінський апарат на всіх рівнях і укомплектувати його професіоналами, спроможними визначати основні цілі відносин взаємодії усіх суб'єктів соціального партнерства. Українська практика переконує, що наші реформатори з числа політиків і бізнесової еліти ось уже близько 30 років плутають цілі реформ із засобами та інструментами їх реалізації. Замість

того, щоб всі свої зусилля спрямувати на забезпечення довготривалого рівноважного розвитку соціального партнерства в нових економічних та соціально-політичних умовах, вони всю свою діяльність підпорядкували роздержавленню і приватизації, що фактично стала узаконеним способом розкрадання національного багатства країни.

По-друге, країна має взяти курс на відновлення роботи колись потужних високотехнологічних підприємств військово-промислового комплексу, які нині практично догнивають і руйнуються, в той час як Європейський Союз наполегливо намагається переломити негативні тенденції до послаблення ролі реального сектора, особливо промисловості. Без передової промисловості нема високотехнологічного інноваційного виробництва і нема сучасної науки. Усього цього у нас не буде доти, доки держава не змусить бізнес, і передусім великий, повернутися обличчям до проблем розвитку реального сектора, науки та нових технологій. Однак нинішня українська держава цього не робить, оскільки за своєю природою представляє і захищає інтереси великого бізнесу. Поряд з цим держава і великий бізнес мають нарешті зрозуміти місце та роль малого та середнього бізнесу у забезпеченні стабільного розвитку. В країнах ЄС, на які сьогодні орієнтується Україна, малі та середні підприємства складають переважну більшість у нефінансовому секторі економіки і забезпечують понад 60% робочих місць та майже стільки створюють доданої вартості цього сектора [10, с.28].

Відновлення роботи тисяч підприємств, на кожному з яких в свій час працювало по декілька тисяч висококваліфікованих робітників, а також розвиток малого та середнього бізнесу, безумовно поліпшили б відносини соціального партнерства між державою і бізнесом, з одного боку, і населенням – з іншого. Адже з переходом до ринкової економіки в країні склалися умови для зниження рівня зайнятості і виникнення безробіття. Держава нині не гарантує зайнятості навіть тим юнакам і дівчатам, котрі навчалися за державний кошт у вищих навчальних закладах і професійно-технічних училищах. Серед заходів, які, на нашу думку, могли б сприяти зростанню зайнятості, а отже і соціального партнерства, першочерговими є наступні: подолання економічної кризи, в результаті якої відбувся спад виробництва і відповідно скоротився попит на робочу силу; створення гнучкої системи підготовки, перекваліфікації та переміщення кадрів, яка б забезпечувала швидке пристосування працездатного населення до структурних змін у попиті на робочу силу; удосконалення системи розподілу та працевлаштування випускників навчальних закладів, котрі навчалися за державний кошт; повсюдне запровадження договірних відносин між працівниками та власниками засобів виробництва (або менеджментом) на основі контрактної моделі зайнятості та організації праці. Діючи в зазначених напрямках, слід пам'ятати, що створення нових робочих місць не сприятиме зростанню зайнятості, якщо заробітна плата на них буде вкрай низькою, тобто такою, що не забезпечуватиме рівень життя, гідний людини XXI століття.

По-третє, стрімко підняти купівельну платоспроможність населення, за якою Україна посідає передостаннє місце серед усіх європейських країн. Змінити ситуацію на краще, можна передусім шляхом підвищення заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат до середньоєвропейського рівня. Це дасть можливість сформувати потужний внутрішній ринок для інноваційної продукції реального сектора економіки, а відтак будуть нагромаджені кошти для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження нових техніки і технологій і по-новому складатимуться партнерські відносини між державою, бізнесом та населенням. При цьому, як зазначає П.Єщенко, мають бути збережені та розвинуті усі найважливіші соціальні надбання України дореформеного періоду, зокрема соціальна захищеність населення, право на працю, освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, довгострокове стратегічне планування, вирівнювання в розвитку регіонів, розробка та реалізація великих програм розвитку економіки, науки і техніки [7, с.13]. Зрозуміло, що підвищення платоспроможності населення і відповідного формування потужного внутрішнього ринку можна досягти

шляхом стрімкого зниження цін не тільки на продукцію вітчизняного виробництва, а й імпортовану. І тут не обійтись без продуманого державного регулювання. Апетити до високих прибутків настільки є високими у вітчизняного спекулятивного бізнесу, що навіть глава українського уряду В.Гройсман змушений був звернути увагу торговців ліками на неприпустимість ситуації, коли одні і ті ж імпортні ліки в Україні продаються за цінами, вищими, ніж в сусідніх країнах. Таке визнання зайвий раз підтверджує думку тих вчених, котрі не раз обґрунтовували тезу про те, що Україні потрібен стрімкий поворот до політики регулювання ринкової економіки.

Говорячи про те, що саме потрібно зробити для зміцнення соціальної взаємодії держави, бізнесу та населення, ми не можемо не викласти своє бачення джерел фінансового забезпечення розвитку згаданого партнерства. Найперше держава повинна повернути собі статус супер-суб'єкта підприємництва, орієнтуючись на світові тенденції розвитку державного підприємництва, в тому числі і в найбільш розвинених країнах. В цих останніх державі належить до 30% власності, в той час як в Україні, за оцінками вчених, – лише 8-10%, але і ту прагнуть пустити з молотка. Необхідність активізації підприємницької діяльності держави зумовлена передусім тим, що в ході роздержавлення та приватизації Україна, за визнанням вчених, не отримала ефективного власника [7, с.12]. З огляду на сказане, ми вважаємо, що за нинішніх реалій в країні необхідно здійснити націоналізацію базових підприємств, і в першу чергу тих, роздержавлення і приватизацію яких було здійснено з порушенням чинного законодавства і нові власники яких не зможуть документально підтвердити законне походження стартового капіталу, використаного для придбання підприємства чи фінансування його будівництва. Для цього слід здійснити щось на зразок люстрації, тільки не політичної, а економічної. Така відкритість, на наш погляд, назавжди зняла б підозрілість щодо законності джерел виникнення стартового капіталу. Адже не секрет, що сьогодні більшість населення стоїть на тому, що всі великі капітали нажиті незаконно. Хоча ми переконані, що це не так.

Поряд з підприємствами базових галузей необхідно націоналізувати всі бюджетотворюючі підприємства інших галузей, насамперед горілкової та тютюнової промисловості. Прибуток виробників у цих сферах становить 250-400% і переважна його частка «прокручується» через офшори. Як зазначають вчені, в разі запровадження державної монополії на ці дві галузі можна було б отримувати 30-40% дохідної частини держбюджету [2, с.5]. Інакше кажучи, нинішньому керівництву країни слід перестати дивитися на приватну власність як на священну корову, яка в умовах ринку сама по собі здатна забезпечити високу ефективність. Як демонструє вітчизняний досвід, приватизовані підприємства досягають високої ефективності лише у підвищенні цін.

Коли ми говоримо про необхідність націоналізації, базових підприємств, то не виключаємо з цієї групи і наявні в країні приватні банки. Вони паразитують на державі, реальному секторі економіки, торгівлі, зв'язку тощо і, зрозуміло, на населенні, оскільки проценти по кредитах швидше грабіжницькі, ніж партнерські. Тобто ми поділяємо точку зору на тих авторів, котрі вважають, що роботу банків необхідно поставити під жорсткий державний контроль через націоналізацію чи без неї, але щоб кредитували вони виробників та споживачів під низькі проценти, як це має місце в усіх успішних країнах. Націоналізація банків поряд із належним, цивілізованим гарантуванням вкладів юридичних та фізичних осіб істотно підніме рівень довіри клієнтів і до самих банків, і до держави в цілому. А це означає, що свої заощадження населення буде нести в банки, як фінансові установи, а юридичні особи не шукатимуть офшор.

Якщо хтось думає, що все це, а отже і цивілізоване соціальне партнерство впадуть нам у вигляді «манни небесної», то такі думки не збудуться. Для цього ще потрібен висококласний, високопрофесійний державний менеджмент. В Україні він був і є, але сьогодні незатребуваний. Нині увійшло в моду державний менеджмент формувати з числа рекрутів із зарубіжжя, причому не завжди з найкращих професіоналів. А це означає, що в

Україні, як і протягом останніх майже 30 років, держава буде залишатися державою багатих і для багатих. Для цих останніх існує потрійний (чиновницький, судовий, і кримінальний) захист інтересів, в той час як щодо захисту інтересів простих людей панує безладдя та безвладдя. Щоб цього не було в майбутньому, необхідно піднести відповідальність владних структур усіх рівнів за свою діяльність чи бездіяльність. Досягти цього можна було б шляхом запровадження дієвих механізмів відкликання будь-якого високо-посадовця (починаючи із сільського голови і закінчуючи президентом країни) за зниження соціально-економічних показників, а отже, й послаблення соціальної взаємодії держави, бізнесу та населення. Зняття з посади – це як мінімум. Як максимум, притягнення до відповідальності, в тому числі і кримінальної. За таких умов не кожен ризикнув би стати претендентом на посаду високопосадовця і ми б не мали ситуації, коли безпосередні винуватці майже тридцятирічної соціально-економічної та морально-духовної деградації суспільства, замість відповідальності, призначили собі довічне державне утримання, охорону, транспортне і медичне обслуговування і т. ін. і все це за рахунок обкрадених платників податків. Така ситуація, зрозуміло, не сприяє зміцненню партнерських відносин між державою, бізнесом і населенням.

Висновки. Дослідження теоретичних і практичних аспектів відносин взаємодії держави, бізнесу та населення дає підстави стверджувати, що за роки ринкових перетворень в Україні не склалися по-справжньому партнерські відносини на зразок тих, що мають місце в розвинутих країнах. Вина за це лежить на державі та бізнесі, які практично проігнорували економічні, соціальні та інші життєво важливі інтереси населення. Їх подальше ігнорування не тільки не сприятиме сталому економічному розвитку, а й містить загрозу для політичної стабільності, але це вже інший предмет дослідження.

Список використаної літератури

1. Колодко Гж. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Гж. Колодко. – М.: Магистр, 2012. 176 с.
2. Белопольский Н. Г. Внутренние резервы для спасения Украины / Н. Г. Белопольский // Вісник економічної науки України. Науковий журнал. 2014, №1. – С.3-7.
3. Гринберг Р. С. Контуры глобального мира: обозначая будущее. Вводная глава. / Р. С. Гринберг // Колодко Гж. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Гж. Колодко. – М.: Магистр, 2012. – С.9-26.
4. Стратегія подолання бідності. Затверджена Указом Президента України від 15 серпня 2001 року № 637/2001 // Урядовий кур'єр, 2001. – №149. С.10-11.
5. Клименко О. Актуальні питання кадрової політики в Україні / О.В.Клименко // Економіка та держава. 2017, № 1. С.76-81.
6. Нікітенко П. Ноосферний підхід до формування антикризової моделі життєдіяльності Білорусі, Росії та України / П. Нікітенко // Економіка України. – 2010. – № 3. – С.21-26.
7. Єщенко П.С. До інновацій та стратегічних пріоритетів шляхом об'єднання «невидимої» та «видимої» руки / П.С. Єщенко // Економіка України. – 2016. – №5. – С. 3-16.
8. Марчук Є. Паралельна влада/Є.Марчук // Українські діалоги. – 2015. – Листопад-грудень. – С.74-76.
9. Ковальчук Т.Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення /Ковальчук Т.Т.// Економіка України. – 216. – № 5. – С. 90-97.
10. Вишневецький В.П. Глобальна неоіндустріалізація та її уроки для України/ В.П. Вишневецький // Економіка України.- 2016. - № 8. – С.26-41.

References

1. Kolodko, Gzh. (2012). *Globalization, Transformation, Crisis – what is next?* Moscow: Magistr (in Russ.).
2. Belopolskiy, N.G. (2014). Internal provisions for rescue of Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. Naukovyi zhurnal* (Bulletin of Economic Science of Ukraine. Scientific Journal), 1, 3-7 (in Russ.).
3. Grinberg, R. S. Outlines of the Global World: Defining Future. Introduction Chapter. / R. S. Grinberg // Kolodko gzh. V (2012) globalization, transformation, crisis – what comes next? Moscow: Magistr (in Russ.).
4. (2001, 149). Strategy of poverty overcoming. *Uriadovyi kurier* (Government Courier), pp. 10-11 (in Ukr.).
5. Klymenko, O. (2017). Topical Issues of Personnel Policy in Ukraine. *Ekonomika ta derzhava* (The Economy and the State), 1, 76-81 (in Ukr.).
6. Nikitenko, P. (2010). Noospheric Approach to the Formation of Antirecession Model of Belarus, Russia and

- Ukraine Functioning. *Ekonomika Ukrainy* (The Economy of Ukraine), 3, 21-26 (in Ukr.).
7. Eshchenko, P.S. (2016) about Innovations and Strategic Priorities on the Way of the Union of the «Invisible» and «Visible» Hands. *Ekonomika Ukraine (Economy of Ukraine)*, 5, 3-16 (in Ukr.)
  8. Marchuk, E. (2015). Parallel Power. *Ukr. Dialogy (Ukr. Dialogs)*, Nov.- Dec., pp.74-76 (in Ukr.)
  9. Kovalchuk, T.T. (2016) Poverty of the Working Population is the Dramatic Reality Ukraine's Present Life. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 5, 90-97 (in Ukr.).
  10. Vyshnevs'kyi, V.P. (2016). Global Neoindustrialization and its lessons for Ukraine. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 8, 26-41.

Кыкырыдза Іван Іванович

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

SOCIAL PARTNERSHIP OF THE STATE, BUSINESS AND POPULATION IN UKRAINE: CONDITIONS AND PROSPECTS

Introduction. Social partnership of the state, business and population: conditions and prospects.

Purpose. To analyse background of social partnership of the state, business and population in Ukraine under conditions of market transformation of the economy.

Results. Revealed main tendencies of partnership relations development between state, business and population; singled out acquired achievements and lost capabilities concerning strengthening of social partnership and cooperation of the mentioned partnership relations subjects.

Originality. Argued the necessity of partnership relations strengthening by means of overall and responsible accomplishment of each side its obligations; proved the demand for study and usage in national conditions of foreign experience of social partnership development.

Conclusion. The conditions of social partnership between the state, business and population demand improvements as they influence economic development greatly.

Keywords: social partnership, state, business, population, foreign experience, economic development.

*Одержано редакцією 11.04.2017 р.
Прийнято до публікації 15.04.2017 р.*

УДК 336.741.236.2

Лагутін Василь Дмитрович

д. е. н., професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: Lagutin-vd@ukr.net

Журба Олександр Миколайович

Аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: Alexandr_zhurba@mail.ru

ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Анотація. Розкрито тенденції розвитку валютного ринку України в період 2010-2016 рр. Висвітлено особливості валютної політики Національного банку України в зазначений період та проаналізовано рішення регулятора, які здійснювались для стабілізації валютного ринку. Виявлено негативні ефекти проведення політики валютних обмежень, які обумовили загострення девальвації національної валюти. Здійснено аналітичний огляд динаміки розвитку нелегального валютного ринку України. Вказано на загрозливі фактори, що не були враховані Національним